

Venter, Leon & Hendriks, Jurgens¹
Universiteit Stellenbosch

Geloofsonderskeiding – moontlikhede van 'n interdissiplinêre reis

ABSTRACT

Discernment – possibilities of an interdisciplinary journey

The article challenges the missional church movement to enter into dialogue with the business community on leadership issues. It illustrates how the work of Otto Scharmer helps faith communities to understand discernment. It assumes a new theological epistemology and accepts the movement away from foundationalism. It illustrates how discernment should take place in a new reality with new interdisciplinary dialogue partners.

1. INLEIDING

Die kerk en die sakewêreld kan saamgesels. Die artikel wil aantoon dat die teologiese dissipline van geloofsonderskeiding aanvulling en taal in gesprek met ongewone medereisigers vind. Otto Scharmer² se werk maak hierdie deur wyd oop. Die doel van hierdie artikel is om verbande tussen sy werk en missionale teologie aan te toon. Naas dit wil die artikel die nuwe taal van geloofsonderskeiding in Afrikaans laat praat omdat dit die taal is waarin baie mense dink en geloofsonderskeidend luister.

David Bosch (1991) en Leslie Newbigin (1989) het 'n teologiese beweging help ontluik. Van die bekendste gestaltes van die beweging is die Partnership for Missional Church (PMC) – en talle organisasies wat weer daaruit voortgespruit het³ In Suid-Afrika is die beweging sterk op gang in die Suid-Afrikaanse Vennootskap vir Gestuurde Gemeentes (SAVGG)⁴. Missionale teologie is teologie in 'n nuwe paradigma (Niemandt 2007:146e.v.). Dit is teologie wat sigself oriënteer aan die *missio Dei*.⁵ Die fokus is primêr op die drie-enige God se agenda vir sy skepping (Bosch 1991:389). 'n Geloofsonderskeidende wandel in die Woord is die sleutel aktiwiteit as dit by tipiese rituele van die beweging kom. Dit is 'n opregte soeke om na God te luister asook om los te kom uit die Christendom se paradigma (Walls 2002:34-47) met sy klem op die institusionele,

1 Die artikel spruit voort uit Leon Venter se MTh tesis (Venter 2010). Jurgens Hendriks was die promotor.

2 Vir beriggewing oor Scharmer en sy werk, kyk na sy blog en die webwerf waar sy publikasies bespreek word. Veral die *executives summaries* van sy werk gee kernagtig die essensie van konstruksie deur (afgelaai 22 Sept 2011): <http://www.blog.ottoscharmer.com/> <http://www.ottoscharmer.com/publications/summaries.php>

3 Vergelyk die talle verwysings as die sleutelwoorde by 'n soekenjin soos Google ingesleutel word. Enkele voorbeelde: http://www.churchinnovations.org/01_services/pmc.html, <http://css-elca.org/ministries/partnership-for-missional-church/>, <http://presbyphl.org/embodiment/missional-church/partnership-missional-church/> (11 April 2012).

4 Kyk na <http://communitas.co.za/vennootskap-savgg/?lang> (afgelaai 22 Sept 2011). Die volgende referate by die Suid-Afrikaanse Missiologie Vereniging se jaar 2010 vergadering beskryf die beweging in Suid-Afrika (Hendriks 2009; Marais 2010; Mouton 2010; Nel 2010; Niemandt 2010).

5 *Missio Dei* is 'n Latynse begrip wat beteken, "sending van God". Dit is 'n beskrywing van 'n nuwe teologiese paradigma om oor God en die kerk te dink.

geografiese en rasonele.

’n Paradigmaskuif (Kuhn 2007) verander die totale speelveld van denke. ’n Nuwe epistemologie kom in die spel. Dit is aan die gebeur in die teologie. In die proses kom teologie en wetenskap met minder wedersydse veroordeling in gesprek met mekaar (McGrath 1999). Van Gelder (1996:114) se beskrywing van die huidige stand van sake skets ons konteks goed:

Describing the postmodern condition and attempting to theorize about it are producing a new vocabulary that can sound strange at first. Concepts such as indeterminacy, deconstruction, diversity, decentering, and the aestheticization of all of life challenge the vocabulary of modernity, which emphasized prediction, certainty, absolutes, centers, and the privileging of a particular style as a preferred culture.

Wentzel van Huyssteen (1997) se baanbrekerswerk help in die verband baie. Hy stel dit so (1997:2):

Postmodernism is, as I see it, first of all a very pointed rejection of all forms of epistemological foundationalism, as well as of its ubiquitous, accompanying metanarratives that so readily claim to legitimize all our knowledge, judgements, decisions and actions. Foundationalism, as is generally defined today, is the thesis that all our beliefs can be justified by appealing to some item of knowledge that is self-evident or indubitable. Foundationalism in this epistemological sense therefore always implies the holding of a position of inflexibility and infallibility, because in the process of justifying our knowledge claims, we are able to invoke ultimate foundations on which we construct the evidential support systems of our various convictional beliefs.

2. NUWE GESPREKSGENOTE

Die gesprek tussen geloof en wetenskap en meer spesifiek vir die doel van hierdie artikel tussen die sakewêreld en teologie oor leierskap, is nie ’n nutjie nie. Mens kan begin verwys na die bekende konsep van *servant leadership* en die naam Robert K Greenleaf en sy bekende Center for Servant Leadership. Die volgende inleidende paragraaf van Wikipedia⁶ oor die beweging is insiggewend:

Servant leadership is a philosophy and practice of [leadership](#), coined and defined by [Robert K. Greenleaf](#) (Born 1904 in Terre Haute, Indiana; died in 1990) and supported by many leadership and management writers such as James Autry, [Ken Blanchard](#), [Stephen Covey](#), [Peter Block](#), [Peter Senge](#), [Max DePree](#), Scott Greenberg, Larry Spears, [Margaret Wheatley](#), James C. Hunter, Kent Keith, Ken Jennings, Don Frick and others. Servant-leaders achieve results for their organizations by giving priority attention to the needs of their colleagues and those they serve. Servant-leaders are often seen as humble stewards of their organization’s resources: human, financial and physical.

As mens die epistemologiese skuiwe vanuit die gesigshoek van die sakewêreld oopgedek wil hê en sien hoe dit nuwe wêreld oopmaak wat, soos Greenleaf se werk, onbeskaamd Christelike waardes voorstaan, is Margareth J Wheatley se veelbekroonde werk (1999) iets om te lees: *Leadership and the new science: discovering order in a chaotic world*.

Dit is teen hierdie agtergrond en in lyn met bogenoemde epistemologiese skuiwe in die wetenskapswêreld dat ons Otto Scharmer se werk wil bekendstel. Hy is ’n senior lektor by die Massachusetts Instituut van Tegnologie. As konsultant vir leiers oor ’n baie wye spektrum, is sy benadering tot leierskap saamgevat in sy epogmakende werk: *Theory U: Leading from the*

⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Servant_leadership afgelaai op 22 Sept 2011. Kyk ook na die beweging se eie webwerf by: <http://www.greenleaf.org/whatiss/> (22 Sept 2011). Vir Suid-Afrikaanse gespreksgenote wat in dieselfde kategorieë dink, lees Illbury & Sunter (2001).

Future as it Emerges (2009). “Teorie U” is ’n omvattende fenomenologiese beskrywing van wat Scharmer noem “leer vanuit die opdagende toekoms.” Hierdie artikel gee ’n kort beskrywing van Otto Scharmer se beskrywing van die ontluikende vaardigheid *presencing* en trek verbande met die ontluikende leervaardigheid vir geestelike leiers, naamlik *geloofsonderskeiding*.⁷

3. KONTEKS: ’N NUUT AANBREKENDE WÊRELD

Die geglobaliseerde nuwe wêreld van die informasie-era bied aan alle leiers (in die kerk en in die besigheid) groot uitdagings. Ons luister na twee teoloë en dan na sakemense oor die nuwe realiteit. Ons leef immers in ’n nuut aanbrekende wêreld.

Walter Brueggemann (1986:24) stel dit soos volg:

I believe we are in a season of transition, when we are watching the collapse of the world as we have known it... the value systems and the shapes of knowledge through which we have controlled life are now in great jeopardy. We can paint the picture in very large scope, but the issues do not present themselves to pastors as global issues. They appear as local, even personal issues, but they are nonetheless pieces of a very large picture. When the fear and anger are immediate and acute, we do not stop to notice how much of our own crisis is a part of the larger one, but it is.

Mary Jo Leddy beskryf die tyd van verandering soos volg in haar boek *Reweaving the Religious Life* (1990:24):

One could be tempted to flee from the dilemmas of this moment to some more secure past, to the surface of the present, or to some arbitrary resolution of the future. These are real temptations and they can be met only with the faith that is our hour, our *kairos* (Greek for “season” or “time”). This is the only time and place we are called to become followers of Jesus Christ; there is no better time or place for us to live out the mysteries of creation, incarnation, and redemption. These are our times and, in the end, God’s time.

Robert E Quinn⁸ skryf in *Deep change: discovering the leader within* (1996) in sy eerste hoofstuk wat hy noem “Walking naked into the land of uncertainty” die volgende (:1):

When most of us talk about change, we typically mean incremental change. Incremental change is usually the result of a rational analysis and planning process. There is a desired goal with a specific set of steps for reaching it... Deep change differs from incremental change in that it requires new ways of thinking and behaving. It is change that is major in scope, discontinuous with the past and generally irreversible. ... Deep change means surrendering control.

Leiers moet erken dat ’n nuwe wêreld aangebreek het en begrip ontwikkel dat ons sedert 1990 in besondere uitdagende tye leef. Otto Scharmer (2009:1) beskryf ons konteks so:

We live in an era of intense conflict and massive institutional failures, a time of painful endings and of hopeful beginnings. It is a time that feels as if something profound is shifting and dying while something else, as the playwright and Czech president, Václav Havel put it: “I think there are good reasons for suggesting that the modern age has ended. Today, many things indicate that we are going through a transitional period, when it seems that something is on the way out and something else is painfully born. It is as if something were

⁷ Ons noem geloofsonderskeiding ’n “nuut ontluikende vaardigheid” omdat die NG Kerk nie ’n publieke tradisie van geloofsonderskeiding het nie. Dit is wel ’n integrale deel van die Christelike geloofsewewat nou herontdek word. Die meeste predikante en ander geestelike leiers het die woord “geloofsonderskeiding” nog nie gehoor nie, en het nie ’n duidelike begrip wat dit behels nie.

⁸ Quinn is ’n professor in Organizational behavior and human resource management by die Besigheidskool van die Universiteit van Michigan, Ann Arbor in die VSA.

crumbling, decaying, and exhausting itself – while something else, still indistinct, were rising from the rubble.”

Leiers moet dit erken, daarmee vrede maak en leer om dit te hanteer. Vaardighede en kennis wat in die verlede gewerk het gaan nie meer in die nuwe wêreld werk nie. In hierdie oorgangsituasie is leierskap van uiterste belang, en terselfdertyd stel dit baie hoë persoonlike eise. Daarom skryf Scharmer dat die nuwe geslag leiers mense sal wees wat ontevrede is met hullelele huidige vaardighede, kennis en gewoontes, mense wat hullelele eie voorveronderstellings en kennis uitdaag en oop is om diep te luister.

4. 'N NUWE WYSE VAN BESLUITNEMING: *PRESENCING*

Een van die vaardighede van leiers wat moet ontwikkel en aanpas is die vaardigheid van besluitneming. In die modernisme⁹ het 'n bepaalde manier van besluitneming gegeld wat geskoei was op rasonale, wetenskaplike kennis en objektiewe prosesse. Die vaardigheid van besluitneming word beslissend beïnvloed deur die oorgang na 'n nuut aanbreekende wêreld. Volgens Scharmer beleef politieke en sakeleiers ernstige en dramatiese verandering wat telkens met die metafoor van 'n storm beskryf word. Geestelike leiers gebruik ook die metafoor. Stephan Joubert skryf in sy boek *Die perfekte storm* soos volg (2007:8):

Die storm is reeds agter ons, rondom ons, bo-op ons – 'n perfekte kategorie 5 storm. Hierdie perfekte storm tref ook die kerk, juis die kerk. Dit is 'n storm wat so gevaarlik is dat niemand wat hulleleleself Christene noem dit ongeskonde sal oorleef nie. Kerke gaan wegwaai, mense gaan verdrink terwyl kerkleiers met hullelele gewone sake voortgaan, irrelevantie gaan selfs nog langer skadu's oor sterwende gemeentes gooi... Kerklike noodplanne wat in vorige krisisse gebruik is, sal die keer nie werk nie. Daar is regtig geen wegkomkans nie.

Leonard Sweet beskryf dit soos volg in Joubert se boek (2007:17, 19):

Christene trotseer vandag een van die grootste kultuurstorms ooit: die eerste “perfekte storm” in die Christendom se geskiedenis. ... Hierdie tyd is een van die mees opwindende, uitsonderlike en *kairos*-belaaide tye wat die kerk nog ooit beleef het. Kairos-tyd bring leiers in beweging, leiers wat bereid is om hullelele gemaksones en konvensionele gebruike te verlaat en agter te laat.

Leiers kan volgens Scharmer nie meer bepaalde vaardighede, metodes en die epistemologiese denkskema van die vorige era gebruik as basis om te beplan vir die toekoms nie. Hullelele moet leiding gee in 'n *nuwe onbekende, diskontinue aanbreekende wêreld* met geen sekerhede. Scharmer (2000:2) bevestig wat Joubert en Sweet hierbo gesê het ten opsigte van die sakewêreld: “... most leadership teams are now facing a new set of business challenges that can rarely be successfully addressed with the traditional methods and concepts of organizational learning.”

Scharmer (2000:2) is oortuig dat die nuwe wêreld wat aanbreek, so nuut is dat leiers nie meer die status quo moet probeer verbeter nie, maar innoveerders en radikale revolusionêre moet wees. Hy verduidelik dat leiers in die verlede 'n model gebruik het vir besluitneming wat deur Kolb beskryf is as 'n leersiklus wat veronderstel dat alle leer/kennis gebaseer is op refleksie op ervarings uit die verlede waaruit wysheid vir die toekoms gehaal word (2000:5). Om vir die toekoms te beplan, moet jy reflekteer oor die verlede en daaruit bepaal wat jou volgende planne en strategieë moet wees. Kolb se leersiklus bestaan uit waarneming, reflekteer, beplan en aksie (Kyk Fig. 1). Volgens Scharmer (2000:2) is die probleem met Kolb se leermodel dat dit nie help in tye van diskontinue verandering soos ons nou beleef nie. Daar is nie in die verlede 'n parallel

9 Modernisme verwys hier veral na die Westerse onkritiese geloof in die rasonale, wetenskaplike kennis en die geloof in die vermoë om alle probleme op te los met beplanning, strategie en struktuur.

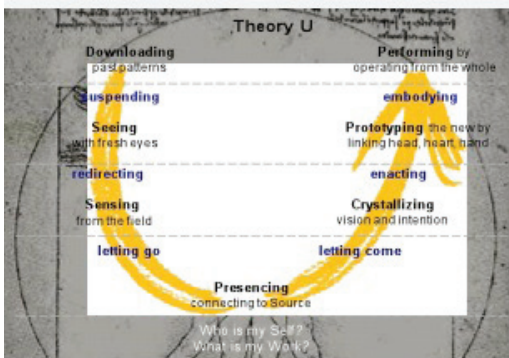
met wat nou gebeur nie. Selfs die denkkonstruksies (epistemologie) van die verlede kan nie die huidige realiteit hanteer nie (vergelyk Wheatley 1999).

Scharmer (2000:2) noem die ontluikende nuwe kognitiewe vaardigheid wat leiers moet aanleer om in 'n nuwe leersiklus te gebruik *presencing*:

Organizations and their leaders can develop this capability by engaging in a different kind of learning cycle, one that allows them to learn from the future as it emerges, rather than from reflecting on past experiences. I suggest calling this evolving new learning capacity *presencing*. The term refers to the capacity for sensing, embodying, and enacting emerging futures.

Hy gebruik nie die woord *geloofsonderskeiding* nie, maar sy beskrywing van *presencing* is die beste fenomenologiese beskrywing beskikbaar van die nuut ontluikende vaardigheid van geloofsonderskeiding.

Die tweede bron van leer wat waaruit leiers kan leer is die toekoms, of liever, die “aankom van die toekoms in die hede” (Scharmer 2000:4). Die siklus van leer uit hierdie tweede bron, die toekoms, is gebaseer op *suspending* (nie opheffing nie) van vaste kennis, sekerhede en patrone uit die verlede, die gewilligheid om met vars oë te kyk (*seeing*), aanvoeling of intuïsie (*sensing*), opdaag in lewensveranderende, kreatiewe proses (*connecting to source: presencing*), die nuwe toe te laat (*letting come*), nuwe visie en drome te ontwikkel (*vision and intention*), beliggaming of aksie (*enacting*), die skep van nuwe prototipes en die bou van nuwe sosiale werklikhede.

Wat Scharmer sê is dat leiers moet voortdurend deur die “U” gaan van links bo tot regs bo. Staak aflaaï (*downloading*) van jou oudverworwe insigte en kennis, suspendeer jou kennis en insigte. Begin nuut en met vars ore en oë luister en kyk. Begin kyk wat rondom jou gebeur

(*sensing from the field*). Laat gaan (*letting go*) jou vaste idees en voorveronderstellings en die idees en planne waarop jy “verlief” is en waaraan jy dogmaties vasklou. Dit sal iets nuuts na vore laat kom (*presencing*). Laat dit toe, kyk na die nuwe wat kristalliseer, beliggaam dit persoonlik met denke, hart en wil, word die prototipe en kyk wat gebeur.

Presencing is a birth-giving activity. The experience of presencing is twofold: co-creating and giving birth to a new reality and, at the same time, being transformed and born into a new world by the very same process. (Scharmer, 2000, p. 26)

Die uitdaging vir leiers is om hierdie ontluikende nuwe leiersvaardigheid, naamlik *presencing* te ontwikkel (Scharmer, 2000:4): “the capacity to sense, enact, and embody the future as it emerges... The term presencing means to use your highest Self as a vehicle for sensing, embodying, and enacting emerging futures.”

Vir transformerende leierskap in die snelveranderende, aanbreekende nuwe wêreld is die begrip van *presencing* as metode vir persoonlike en organisasie-leer, verandering en besluitneming ’n paradigmaskuif. Dit het ook besondere praktiese waarde vir geestelike leiers in hullele bediening en rol as geloofsonderskeidende, transformerende leiers.

Presencing is ’n fenomenologiese beskrywing van hoe intuïtiewe leer as ’n luisterproses plaasvind by leiers in die snel veranderde omgewing waarin ons onself bevind in die 21ste eeu. Scharmer het alle leiers, maar veral sakeleiers en leiers in openbare organisasies in die oog. Hierdie artikel wil aantoon dat sy fenomenologiese beskrywing van die ontluikende leierskapvaardigheid *presencing* ook van waarde en toepassing is op geestelike leiers en hullelele taak van geloofsonderskeiding in die 21ste eeu.

Is dit relevant en is daar waarde in om die insigte van ’n bestuurskonsultant van MIT van toepassing te probeer maak op een van die grootste uitdagings vir geestelike leiers in die 21ste eeu? ’n Missionale teologie vertrek van die *missio Dei* en daag gelowiges uit om met ander oë na die wêreld te kyk. Waar is God aan die werk? Die voorveronderstelling wat hier aanvaar word, is dat God ook aan die werk is in ander mense soos skrywers, letterkundiges, filmmakers, ekonome, medici, wetenskaplikes en bestuurskonsultante soos Otto Scharmer. Die belang van Otto Scharmer se fenomenologiese beskrywing van *presencing* as ontluikende leierskapsvaardigheid vir geestelike leiers sal uit wat volg, blyk.

5. PRESENCING AS LUISTER, AS GELOOFSONDERSKEIDING

’n Goeie voorbeeld van hoe missionale teologie in Afrika teologies geloofsonderskeiding verstaan, is die *Network for African Congregational Theology* se boek *Studying congregations in Africa*. Daarin word die missionale prakties-teologiese benadering tot teologie, wat ten diepste vra na die wil van God, na die *missio Dei*, na geloofsonderskeiding, uitgespel (Hendriks 2004:19-34).

Geloofsonderskeiding is ’n ou Christelike geloofsdissipline, maar moet nou nuut aangeleer word deur geestelike leiers en vergaderings wat in die modernisme gewoon geraak het om besluite te neem in die lig van rasonale argumente, navorsing, feite en verslae en dit as komende van God aan te bied. Die dramatiese inploffing van veral hoofstroomkerke en die aan die kaak stel van ooglopende foute wat voortdurend in kerklike besluitnemingsprosesse gemaak word (vergeelyk die koloniale periode, die Bybelse verdediging van apartheid, die nuwe imperialisme, Walls 2002:84-115), daag geestelike leiers en vergaderings uit om nuut te besin en luisterend die teenwoordigheid van die drie-enige God op te soek. Die werklikheid is dat gelowiges en gelowige akademië so deur modernisme beïnvloed is, dat ons nie oor die vaardigheid van geloofsonderskeiding beskik nie. Dat die NG Kerk die afgelope tien jaar deeglik van hierdie konteksveranderinge en die behoefte aan *deep change* kennis geneem het, is te sien in sy

doelbewuste poging om ’n “Seisoen van Luister” en ’n luisterkultuur te vestig.10

Scharmer help ons baie om die vaardigheid om “diep” te luister, in taal te beskryf. Hy sê (2009:xviii): *For it is only through this listening that we will unlock our collective capacity to create the world anew.* Scharmer onderskei vier vlakke van luister wat saamhang met die vier vlakke van kennis wat hy beskryf:

Field: Structure of Attention	Micro: ATTENDING (individual)	Meso: CONVERSING (group)	Macro: STRUCTURING (institutions)	Mundo: (global systems)
 I-in-me	Listening 1: Downloading habits of thought	Downloading: Talking nice, politeness, rule-reinforcing	Centralized: Machine bureaucracy	Hierarchy: Central plan, regulation
 I-in-it	Listening 2: Factual, object-focused	Debate: Talking tough, rule-revealing	Decentralized: Divisionalized	Market: Competition
 I-in-you	Listening 3: Empathic listening	Dialogue: Inquiry, rule-reflecting	Networked: Relational	Negotiation: (Mutual adjustment)
 I-in-how	Listening 4: Generative listening	Collective Creativity: Presencing, flow rule-generating	Ecosystem: Context, field based	Collective Awareness Based Action: Acting from the w(W)hole

Om die kennis voortvloeiend uit *presencing* te beskryf, onderskei Scharmer tussen vier vlakke van kennis. Elke vlak van kennis gaan dieper en is moeiliker om te bereik. Dit is ’n moeisame proses, en ’n persoon of groep moet deur al vier hierdie vlakke van kennis gaan om by die diepste kennis, wat die resultaat van *presencing* is, te kom. Dit is hierdie kennis wat hy beskryf as opdagend vanuit die toekoms.

Die eerste vlak van kennis is:

5.1 Aflaai van ou verstaanmodelle (Vlak 1 kennis)

Vlak een kennis gebeur wanneer leiers oppervlakkig aandag gee aan ’n situasie/saak en sonder veel kritiese gesprek oplossings voorstel vanuit hullelele kennis van die verlede. Hullelele pas eenvoudig hullelele ou verstaanmodelle en kennis toe op die situasie. Hullelele projekteer hullelele eie oordeel/verstaan op die situasie (Scharmer, 2000:12). Die oplossings wat kom vanuit die ou verstaansraamwerke en gewoonte-denke werk eger dikwels nie meer in die nuwe werklikheid nie (Scharmer 2000:11).

5.2 Refleksie en Herinterpretasie (Vlak 2 kennis)

Vlak twee kennis gebeur wanneer leiers besef die situasie/saak is ingewikkelder as wat besef is. Die probleem word nie opgelos met die aanvanklike voorstelle nie. Verdere gesprekke ontwikkel. Daar is meer nadenke en refleksie oor die saak. In die refleksie word nuwe begrip ontwikkel vir die probleem. Nuwe insig ontwikkel omdat daar opgehou word om die ou verstaansraamwerke te gebruik. Daar word doelbewus gesoek na nuwe of verdere kennis, herinterpretasie en die aanpas van verstaansraamwerke (Scharmer, 2000:12).

10 Google “Seisoen van Luister” op die Afrikaanse Google soekenjin en kyk hoe verrassend baie verwysings word getref. Die NG Kerk het ’n spesiale webwerf hiervoor: <http://www.seisoenvanluister.co.za/> (22-09-2011).

5.3 Verbeelding¹¹ (Vlak 3 kennis)

Die eerste twee vlakke van kennis oor die situasie/saak/probleem is steeds baie oppervlakkig. Vlak drie kennis is gebaseer op 'n nog dieper vlak van aandag gee aan die problemsituasie of fenomeen. Hier word die skuif gemaak van "sien" (*seeing*) na "aanvoel" (*sensing*). Scharmer (2000:12) beskryf dit as 'n skuif vanaf die fenomeen (situasie/probleem), na die *bron* wat die fenomeen voortgebring het. Vlak 3 begrip fokus dus nie op die fenomeen nie "but on the coming-into-being of these objects." Op hierdie vlak begin mense droom en begin 'n nuwe visie gestalte kry dat iets nuuts gebore moet word. Mense gebruik hullele verbeelding en probeer nie die situasie oplos nie, maar begin droom oor alternatiewe moontlikhede (Scharmer, 2000:12).

5.4 Primêre weet (*Presencing*) (Vlak 4 kennis)

Scharmer (2000:13) beskryf vlak vier kennis soos volg:

At level 4 *cognition*, the quality of attention is at its highest and most subtle level, which allows it to become one with the intention of the emerging whole. This level of cognition is what Rosch refers to as primary knowing of wisdom awareness. The discipline here is to become aware that mind and world are not separate but arise together as aspects of the same informational field.

Vlak vier kennis is 'n diep religieuse ervaring. Scharmer (2000:13-14) beskryf dit as 'n mistieke en religieuse ervaring aangesien die antwoorde op jou soeke eenvoudig van êrens by jou opdaag. Hy noem dit "inskakel by" (*tuning into it* – "When acting on this level of knowing, action appears without conscious control – even without the sense of 'me' doing it.").

Knowing on such a level differs from our standard way of cognition, by knowing through "interconnected wholes" (rather than isolated contingent parts) and by means of timeless, direct, presentation (rather than through stored re-presentations). Such knowing is "open", rather than determinate; and a sense of unconditional value, rather than conditional usefulness, is an inherent part of the act of knowing itself. Action from awareness is claimed to be spontaneous, rather than the result of decision making; it is compassionate, since it is based on wholes larger than the self; and it can be shockingly effective (Scharmer, 2000:4).

Samevattend beskryf Scharmer beskryf die vaardigheid van *presencing* as volg¹²:

The key leadership challenge of our time is to shift the inner place from which we operate. As individuals, as teams, as institutions, and as societies we all face the same issue: that doing 'more of the same' won't fix flawed and failed systems. We have to leave behind our old tools and behaviors, and immerse ourselves in the places of most potential. We have to listen with our minds and hearts wide open, and then connect with our deep sources of knowing and self. It's only when we pass through this eye of the needle—letting go of the old and letting come the emerging self – that we can begin to step into our real power: the power to collectively sense and create the world anew. Theory U describes a social grammar and practical methods for such a transformative leadership journey.

Scharmer sê die uitdaging vir leiers is om 'n nuwe vaardigheid, *presencing* te ontwikkel, naamlik "the capacity to sense, enact, and embody the future as it emerges. The term *presencing* means to use your highest Self as a vehicle for sensing, embodying, and enacting emerging futures" (Scharmer, 2000:4).

Die punt is: vir 'n nuwe toekoms om op te daag moet geestelike leiers dit self beleef. Die leier self moet deur 'n dramatiese en baie persoonlike paradigmaskuif gaan. Wat behels die paradigmaskuif?

11 Walter Brueggemann se *Finally comes the poet* (1989) is een van die baie teologiese werke wat aantoon hoe belangrik verbeelding in die geloofsonderskeidingsproses is. Greene en Robinson se beskrywing van hierdie proses in die kerk in Brittanje, werp ook hierop lig (2008: 153-235).

12 <http://www.blog.ottoscharmer.com/?m=201001> "through the eye of the needle" (20 January 2010).

Going through the transformative U-shaped process allows individuals and groups to operate from a different place, where their Self becomes an open gate through which new social substance flows into being. The emergence of the new social substance is a truly collective phenomenon. But it can only occur when individuals, at the eye of the needle, succeed in turning themselves into instruments of the emerging new (Scharmer, 2000:26).

Verstaan vanuit die Bybelse verstaan van *Coram Deo*, *Missio Dei* en *Triniteit*, is wat Scharmer beskryf, niks anders as 'n diep religieuse ervaring nie. Dit is op hierdie vlak van kennis dat die ontmoeting met God plaasvind en die transformasie van individue en mense gebeur. God is Gees en mens is gees. God is die grond van ons bestaan, uit Hom leef ons beweeg ons en is ons. Die Gees van Christus is in ons. Hy is nader aan ons as ons eie asem. Ons is sy mense en Hy is onderweg met ons. Daar is kommunikasie tussen God en ons. Die uitdaging vir geestelike leiers en kerklike vergaderinge is om ons oormatige klem op sogenaamde rasionaliteit en wetenskaplike kennis en ons behoefte aan beheer en kontrole (wat ons almal baie moeilik erken) te laat vaar. Dit is vir ons swaar om beheer prys te gee. Ons kom gevolglik min op vlak vier kennis, want ons is bang vir intuïsie en emosie.

Op vlak vier kennis is die aandag gekonsentreerd, want daar is 'n diep bewussyn van die teenwoordigheid van die Gees van Christus in hierdie momente. God praat diep binne ons. Daar is 'n gevoel van sekerheid en dringendheid, 'n bewussyn van weet en wysheid. Dit is 'n diep emosionele ervaring wat rasioneel verstaan en beskryf kan word en omgesit kan word in intensionele wil en aksie. Dit is lewenstransformerend.

6. PRESENCING: DIE PROSES

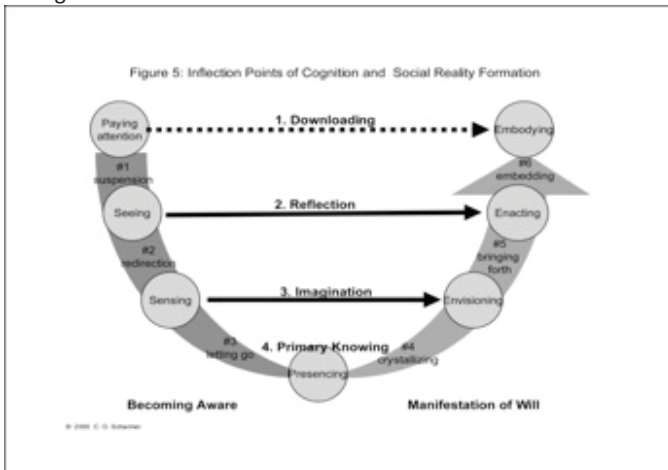
Die metafoor van 'n "U" word gebruik om die teorie te verduidelik hoe mens tot die verstaansvlak van *presencing* kom. Scharmer se 2009 publikasie se voorblad verduidelik sy teorie in sy eenvoudigste vorm. As mens met 'n oop gemoed, 'n oop hart en 'n ontvanklike wil diep luister, kom daar antwoorde. Bogenoemde fenomenologiese beskrywing van Scharmer oor die vlakke van kennis waardeur ons moet beweeg om aan die onderpunt van die "U" te kom waar ons bewus word van God se liefdevolle en transformerende teenwoordigheid, onderstreep net dat dit geen maklike leierskapsvaardigheid is om aan te leer nie, nie vir mense wat onnadenkend en onkrities vanuit Westerse modernisme met geloof in rasionele kennis, beplanning, bestuur en tegniek leef nie.

Wat is die praktiese stappe wat leiers kan volg? Scharmer sê: Help mense om hullele aandag en fokus te skuif. Hoe kom jy by die onderpunt van die "U" waar in teologiese taal, ons bewus raak van God se teenwoordigheid wat ons transformeer? Let wel, mens moet dit nie 'n metode ('n meganiese aktiwiteit) noem nie, dis meer sosiale bewussynsvaardighede wat ontwikkel moet word.

Scharmer (2000:16) gebruik die volgende terme vir in die proses: aandag gee (*paying attention*), sien (*seeing*), aanvoel (*sensing*), opdaag (*presencing*), visionering (*envisioning*), aksie (*enacting*) en beliggaming (*embodying*). Dit is een ding om die terme te verstaan maar glad en geheel nie so eenvoudig soos dit klink nie. Dit vertel ons wat gebeur, maar nie hoe dit gebeur nie. Die probleem is dat mense se aandag op die probleem en hulle refleksiewe antwoorde daarop toegespits is. Mense sien hulleself as los van die probleem en nie deel daarvan nie. Om by die diepste vlak 4 kennis te kom waar jy besef jy is deel van die geheel en dat die opdagende kennis transformierend is, moet jy deur die vier vlakke van kennis beweeg om by die onderpunt van die "U" te kom. Hierdie insig is van wesenlike belang. Hiermee spreek Scharmer die probleem aan dat leiers oplossings voorstel vir sosiale probleme en nie bewus is dat hulle eie voorveronderstellings en benadering dikwels die oorsaak van die probleem is nie.

Hoe beweeg jy na dieper vlakke van selfbewussyn en kennis? Hoe kom jy by die onderpunt van die U-kurwe waar die primêre kennis is, waar *presencing* gebeur? Hoe kom jy by die onderpunt van die “U” waar in teologiese taal, ons bewus raak van God se teenwoordigheid wat die bewussyn-transformasie teweegbring? Die enigste manier om dit te doen is volgens Scharmer wanneer mense bereid is om hulle aandag te laat buig.

In Figuur 5 hieronder stel Scharmer (2000:16) die aandag buigpunte skematies voor as suspensie (*suspension*), rigtingverandering (*redirect*), laat vaar (*letting go*), kristalliseer (*crystallizing*), voortbring (*bringing forth*), en vasmaak (*embedding*). In die proses van nuwe sosiale werklikheids-formasie moet die leiers bewus wees van die werking van aandag buigpunte en daarop fokus. Die aandag buigpunte (*inflection points*) verskuif die fokus van aandag en help mense om kognitiewe skuiwe te maak waardeur nuwe sosiale werklikhede verbeel kan word, en ook kan gebeur.

Alan Roxburgh (bekende in die Partnership for Missional Church-beweging en een van die leiers oor missionale transformasie) sê dat die werklike uitdaging van geestelike leiers die vermoë is om self hierdie kognitiewe, innerlike skuiwe te maak en om hulle mense te help om dit ook te doen (Roxburgh 2005:95). Die geestelike leier moet sigself en ander mense help om hierdie subtiele skuiwe in aandag te maak. Die aandagskuiwe is “hekke” wat ’n individu toelaat om die grens oor te steek van een kognitiewe spasie na die volgende. Die skuiwe is nodig ten einde aan die onderpunt van die “U” te kom waar die toekoms kan opdaag en nuwe kennis oor nuwe sosiale moontlikhede openbaar (Scharmer, 2000, p. 16).

Hierdie beskrywing van Scharmer is van uiterste belang vir geestelike leiers wat sosiale transformasie wil bewerk en hulleself heeltyd vasloop teen onversetlikheid. Scharmer beskryf nie ’n voorskriftelike metode nie. Dis iets soos ’n spel of soos Eugene Petersen (2005) na die kommunikasie in die Triniteit verwys het, ’n dans. Wie dit begryp en bewustelik begin leer hoe om sy eie en ander se aandaghekke oop te maak, sal ervaar dat insig in en geleenthede vir sosiale transformasie sigself voordoen.

Scharmer beskryf die volgende ses aandag-buigpunte:

6.1 Aandag-buigpunt 1: suspensie van oordeel

Die eerste aandag-buigpunt wat help om na dieper vlakke van kennis te beweeg is die suspensie van oordeel.

Suspension of judgment is the sine qua non of observing and seeing. Instead of projecting

mental models and judgments onto the world, one opens up to what is actually happening in the world. By taking off one's self-created filters, one can see differently (Scharmer, 2000:17).

Om jou eie opinie, kennis en vooroordele te suspendeer en nie onmiddellik daaruit te opereer wanneer jy gekonfronteer word met 'n situasie nie, is baie moeilik en 'n vaardigheid wat slegs leiers met 'n goed ontwikkelde emosionele en geestelike volwassenheid kan doen. Dit is 'n vaardigheid wat bewustelik aangeleer kan word. Dit is die eerste hek wat opgemaak moet word om na dieper vlakke van waarneming te gaan en nader aan die opdaag van nuwe transformerende kennis aan die onderpunt van die "U" te kom.

6.2 Aandag-buigpunt 2: laat nuwe moontlikhede toe

Die tweede aandag-buigpunt is om toe te laat dat nuwe moontlikhede opdaag. Dis om oop te wees dat iets nuuts kan gebeur.

By redirection we mean that suspension will lead to very early emerging events, contents, patterns, gestures, whatever. Then you can actually redirect your attention to them. That's where the new is (Scharmer, 2000:17).

Suspensie van vooroordele en kennis skep 'n spasie, vir die opdaag van die nuwe waarin aandag in 'n nuwe rigting geskuif kan word.

6.3 Aandag-buigpunt 3: laat vaar (*letting go*)

Die derde aandag-buigpunt is om te laat vaar. Om oor te gee. Dit is weereens religieuse taal wat Scharmer gebruik om dit te verwoord (2000:18):

Other descriptions of this particular threshold are "surrendering", "surrendering into commitment", or "emptiness."

Die interessante in die aanhaling hierbo is dat dit religieuse taal gebruik om die buigpunte te beskryf: *surrender, higher, deeper will, emptiness*. Hy haal teoloog Martin Buber hier aan (Scharmer 2000:18):

I think that in some strange sense the absolute key to living a very active life is *surrender*. As Martin Buber says, "You are not *surrendering* to your own will but to a *higher, deeper will*."

6.4 Aandag-buigpunt 4: kristalising (*letting come*)

Die vierde aandag-buigpunt in die onderpunt van die "U" is "kristalising". Dit is na die hek van "laat vaar" opgemaak is. Dit is waar vanuit die "leegheid" en "laat gaan" en "oorgee aan" iets nuuts aankom, iets nuuts ontluik, opdaag. Hier is die aanbreek van 'n visie wat gebore word (Scharmer, 2000:18). In die Christelike lewe is dit die plek waar lewenstransformerende bewuswording van die teenwoordigheid van Triniteit plaasvind.

6.5 Aandag-buigpunt 5: bring voort / beliggaming (*turning outward*)

Die vyfde aandag-buigpunt is die proses waardeur mense na die skep van 'n gedeelde visie, dit begin aktiewer en begin beliggaam. Hoe bring jy voort wat jy wil hê moet ontluik, opdaag? Hoe lewer jy jou visie af? Sonder 'n uitwaarts keer (*turning outward*) is daar geen aksie of beliggaming nie (Scharmer, 2000:19).

6.6 Aandag-buigpunt 6: vasmaak / institusionalisering (*institutional embodiment*)

Die sesde en laaste aandag-buigpunt gaan oor nuwe organisatoriese roetines en strukture wat die resultaat is van 'n nuwe identiteit en op sigself weer identiteitskeppend is.

7. DIE BETEKENIS HIERVAN VIR GELOOFSONDERSKEIDING

Wat is die betekenis van die aandag-buigpunte vir die proses van geloofsonderskeiding? Die proses kan esoteries, baie spiritueel klink. Scharmer gebruik voortdurend religieuse taal om die prosesse te beskryf. Die vraag is nou: Hoe hou dit verband met geloofsonderskeiding as leierskapsvaardigheid om Christene te help om in pas te kom met die *missio Dei* en die ontwikkeling van 'n nuwe sosiale identiteit vanuit ontmoetings met God? Die ses buigpunte kan in die verband weer besoek word.

7.1 Suspender: (*Suspend*)

In die kerk sal dit beteken dat die kennis van “hoe ons dinge nog altyd gedoen het” en ons kennis van “wie ons is” gesuspender moet word sodat gemeentes oop kan wees dat die Gees van Christus kan opdaag en ons kan transformeer sodat ons aksie kan neem om 'n nuwe sosiale identiteit te ontwikkel en te beliggaam. In dié verband getuig die SAVGG-reis hoe belangrik dit is om oor grense te beweeg (Mouton 2010). Dit is by “die ander” dat jy makliker oopmaak en die vasklou “om lewe en dood” laat los omdat jy ander haalbare alternatiewe sien en die openheid ontwikkel om jou eie uniek kontekstuele nuwe identiteit te ontvang.

7.2 Nuwe rigting: (*Redirection*)

Dit gaan hier oor oop wees in die geloof omdat God nuwe moontlikhede vir ons het wat moet opdaag. In die suspensering van ons kennis en idees en metodes rig ons onself net op God. Nuwe rigting gebeur in die geloofspraktyke van omgee groepe, nuwe manier van vergaderings hou, die vra van Godsvrae, die beoefening van “Wandel in die Woord” en “Wandel in die wêreld”, die beoefening van persoonlike en korporatiewe geestelike dissiplines, en nuwe erns met die Bybel en gebed (Nel 2010). Dit is alles deel van 'n proses om in 'n nuwe rigting te begin kyk, weg van geykte en starre tradisie, gebruikte en gewoontes na God self, wagtend op transformerende bewuswording van Hom.

7.3 Laat vaar: (*Letting go*)

Geestelike leiers het baie rasonele kennis hieroor. Ons bid dikwels ook: “Kom Here Jesus, kom vernuwe ons. Ons gee onself aan U oor.” Maar ons maak nie ons hekke oop sodat dit kan gebeur nie. Ons suspendeer nie ons vooropgestelde idees nie. Ons beweeg nie in spasies waar ons bewus kan word van die teenwoordigheid van Jesus Christus nie. Ons bely Sy teenwoordigheid rasoneel, maar ons ken en ervaar dit nie bewustelik, eksistensiële nie. Want ons weet nie hoe nie. Ons twyfel aan ons ervaring en heg hoër waarde aan ons rasionaliteit, ons kennis en ons planne as in ons geloof dat ons bewuswording van Hom ons kan transformeer. Ons Westerse rasonele denke en teologiese opvoeding verhinder ons. Die missionale literatuur¹³ wys telkens daarop dat die laat vaar net gebeur as ons toelaat dat Jesus ons rondneem na “die ander.” Hulle toon aan hoe Jesus sy dissipels konstant uit die tempel of sinagoges en bekende ruimtes weggenem het na plekke en mense en situasies waar hulle nie die voordeel van gevestigde ruimtes gehad het nie.

7.4 Kristallisering: (*Letting come*)

Kristallisering is wat gebeur wanneer in die proses van geloofsonderskeiding iets begin gebeur met 'n groep gelowiges wat die tiende of twintigste keer dieselfde teks lees en vra: Wat sê God

13 Kyk hoe die volgende skrywers die Bybelse konteks in veral Jesus se bediening 'n rol laat speel om aan te toon hoe dit gebruik kan word om mense van hullelele geykte denkpatrone te bevry (Bell 2005; Claiborne 2005; Hirsch 2006).

vir ons? As mense werklik glo dat God die nuwe laat opdaag uit sy Woord, dan begin hullelele die ervaring van kristallisering ervaar. Dit gebeur verrassend baie.¹⁴ Weens ons Westerse klem op rasonale denke en emosionele beheer het baie min eksistensiële ervaring hiervan. Ons praat makliker hieroor. Die beskamende werklikheid is dat ons diep vasgevang is in 'n Christendom-paradigma wat die Bybel met rasonale denke verklaar en verkondig. Ons moet nie onderskat hoe diep ons vasgevang is in Westerse sisteemdenke nie waar ons dieper geloof in rasionaliteit en wetenskaplike kennis het as in die misterie van die Triniteit se teenwoordigheid.

7.5 Voortbring (*turning outward*)

Geloofsonderskeiding gaan oor tot aksie. Aan die begin is wat voortgebring word tentatief en voorlopig en gaan dit gepaard met risiko. Eers is geloof na binne gerig (*turning inwards*) om te kan luister. Nou, aan die ander kant van die "U" draai dit na buite, beweeg geloof oor grense, geëksperimenteer, waag. Dit is vol nuwe energie en vreugde, vol waagmoed by oud en jonk wat in die Allerheiligste se teenwoordigheid was.

7.6 Vasmaak (*institutional embodiment*)

Nuwe gemeente-gebruike, die antwoorde wat by ons aangekom het, word op 'n punt die nuwe kultuur en praktyk; "the way we do things here" (Scharmer 2000:19). Dit is gewoonlik die punt waar gemeentes op 'n nuwe wyse begin groei.

8 GEVOLGTREKKINGS

Die artikel het vanuit die literatuur, veral Otto Scharmer se werk, taal en konstrakte voorsien wat aan die oeroue dissipline van geloofsonderskeiding nuwe handvatsels gee. Die uitdaging van geloofsonderskeiding is nie onbekend in missionale teologie nie, intendeel, dit is na aan die hart van die proses (Marais 2007; Morris & Olsen 1997; Petersen 2005; Barry 2004).

Die artikel wil nuwe vrae op die tafel sit. Dit is ooglopend duidelik dat Scharmer in die sakewêreld met diep religieuse konsepte opeere en nuwe vaardighede aan leiers leer. Hierdie luister kan nie sonder geestelike of religieuse metafore plaasvind nie. Wat is die implikasies daarvan? Is dit die drie-enige God wat ook in die sakewêreld tot mense spreek, mense waarvan baie a-religieus is? Hoewel dit in 'n ander debat op die spel is, is hier godsbegrip voorveronderstellings op die spel wat Rob Bell se *Love Wins* (2011) aanspreek.

Scharmer (en Friedman hier onder) help ons egter om een vlak van konflik wat al hoe meer in gemeentes opduik, te verstaan. In (veral groter) gemeentes waar 'n (leier-) leraar oorhoofs leiding neem en sy styl en aanslag gemoduleer is op dié van 'n tipiese Hoof Uitvoerende Amptenaar (CEO) van groot maatskappye, ontstaan toenemend ongelukkigheid. Ons verwys na wat Armour en Browning (2000) in hulle *System Sensitive Leadership* beskryf as sisteem-vyf leierskap. In al hoe meer gemeentes raak hierdie styl en benadering onaanvaarbaar en word sterk beheer, kontrole en 'n *top-down*-styl bestuur en leiding verwerp, selfs al word dit ingeklee in missionale teologiese taal. Egtheid, openheid-deursigtigheid en die erkenning van menswaardigheid van almal betrokke in onderskeidingsprosesse kan nie meganies gedoen word nie. Strategiese beplanningsprosesse wat klinies werk en waar die tipe *U-theory presencing* prosesse nie gevolg word nie, raak eenvoudig onaanvaarbaar vir gelowiges wat missionaal-teologiese dink en werk. Waar gesamentlike geloofsonderskeiding wel gebeur, vind ons dat gemeentes oor grense

14 'n Pragtige voorbeeld hiervan is die verhaal van die 60 lidmaat gemeente Marken in die Limpopo provinsie waar vir jare lank alles gedraai het om hullelele gemeente se institusionele oorlewing siende dat hullelele omring is deur amper 'n miljoen Pedi's. Toe begin hullelele die missionale reis en dinge verander (Peens 2011).

beweg en nuwe energie loskom. Teologies gesproke kan mens sê dat die kragtige werking van die Heilige Gees daar manifesteer.

Thomas Friedman se *The world is flat* (2007) verduidelik hierdie skuif van 'n ander hoek. Hy som die verskuiwing wat in die wêreld plaasvind as tien gelykmakers op. Die vierde gelykmaker onderstreep die skuif wat in leierskap nodig is en wat baie uiters bekwame predikante en ander leiers nog mee sukkel. Friedman (2007:95):

The newfound power of individuals and communities to send up, out, and around their own products and ideas, often for free, rather than passively downloading them from commercial enterprises or traditional hierarchies, is fundamentally reshaping the flow of creativity, innovation, political mobilization and information gathering and dissemination. It is making each of these things a bottom-up and globally side-to-side phenomenon, not exclusively a top-down one. ... Uploading is, without doubt, becoming one of the most revolutionary forms of collaboration in the flat world. More than ever, we can all now be producers, not just consumers.

Hy sê voorts (2007:96):

Our communication infrastructure has taken only the first steps in this great shift from audience to participants, but that is where it will go in the next decade... the top-down approach is replaced by a *bottom-up* and especially *side-to-side* movement. It is a *revolution* of collaboration: users become *producers*, not just *consumers*. It is a massively emancipating move.

Die skrywers wil gespreksgenote uitnooi om saam op reis te gaan. Ons voorsien 'n geloofsonderskeidende reis: luisterend en vraend na hoe en waar God besig is om in te breek in die kollektiewe bewussyn van mense in die sekulêre wêreld van die 21ste eeu. Dit blyk dat die koninkryk van God nuwe gestaltes vind in mense wat vervreemd van die institusionele kerk leef. Dit kan blyk dat ons God se stem nuut moet leer hoor deur op nuwe maniere na mekaar en ander te luister.

BRONNELYS

- Barry, W A. 2004. *Spiritual Direction and the Encounter with God*. New York: Paulist Press.
- Bell, Rob. 2005. *Velvet Elvis: repainting the Christian Faith*. Grand Rapids: Zondervan.
- Bell, R. 2011. *Love Wins*. New York: Harpercollings.
- Bosch, D. 1991. *Transforming mission*. New York: Orbis.
- Brueggemann, W. (1986). *Hopefull Imagination*. Philadelphia: Fortress Press.
- Brueggemann, W. 1989. *Finally comes the poet. Daring speech for proclamation*. Minneapolis: Fortress.
- Clairborne, Shane. 2006. *The irresistible revolution: living as an ordinary radical*. Grand Rapids: Zondervan.
- Friedman, TL. 2007. *The world is flat. A brief history of the twenty-first century (further updated and expanded)*. New York: Picador.
- Green, C. & Robinson, M. 2008. *Metavista: Bible, Church and mission in an age of imagination*. Milton Keynes: Authentic.
- Hendriks, HJ. 2004. *Studying congregations in Africa*. Wellington: Lux-Verbi-BM.
- Hendriks, HJ. 2009. Trauma and conflict as prerequisites for identity formation – lessons from the South African Partnership for Missional Churches. *Dutch Reformed Theological Journal*, 50:1&2. 109-119.
- Hirsch, A. 2006. *The forgotten ways. Reactivating the missionale church*. Grand Rapids: Brazos.
- Ilbury, Chantell; Sunter, Clem. 2001. *The mind of a fox. Scenario planning in action*. Cape Town: Human & Rossouw.
- Joubert, S. (2007). *Die perfekte storm*. Vereeniging: Christelike Uitgewersmaatskappy.
- Joubert, S. (2009). *Jesus. 'n Radikale sprong*. Christelike Uitgewers maatskappy.
- Leddy, M. J. (1990). *Reweaving the Religious Life*. Twenty Third Publications.
- Liebert, E. (2008). *The Way of Discernment*. Louisville: Westminster John Knox Press.
- Marais, F. (2007). *Leef Luisteryk*. Wellington: Bybelkor.

- Marais, Frederick. 2007. *God praat – leef luisterryk vir vergaderings: Handleiding vir gemeenteleiers op soek na God se agenda vir gemeentes*. Wellington: Bybelkor.
- Marais, JF. 2010. Four missional conversions. Paper delivered at the South African Missiology Society Jan 2010 meeting. To be published.
- McGrath, A.E. 1999. *Science & religion. An introduction*. Oxford: Blackwell.
- Morris, D E & Olsen C M 1997. *Discerning God's will together*. Bethesda, Maryland: Alban.
- Mouton, DA. 2010. To plunge ... When congregations cross their boundaries. Paper delivered at the South African Missiology Society Jan 2010 meeting. To be published.
- Nel, M. 2010. The influence of dwelling in the word on the Southern African Partnership of Missional Churches. Paper delivered at the South African Missiology Society Jan 2010 meeting. To be published.
- Newbigin, L. 1989. *The Gospel in a pluralist society*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Niemandt, CJP. 2010. Five years of missional church. Reflections on missional ecclesiology. Paper delivered at the South African Missiology Society Jan 2010 meeting. To be published.
- Niemandt, N. (2007). *Nuwe drome vir nuwe werklikhede*. Wellington: Lux Verbi.
- Peens, H. 2011. Die implikasies van 'n missionale transformasieproses vir die NG Gemeente Marken se voortbestaan. Ongepubliseerde MTh tesis Universiteit Stellenbosch. Beskikbaar by: <http://etd.sun.ac.za/handle/10019/5798>
- Petersen, E. H. (2005). *Christ Plays in Ten Thousand Places: A Conversation in Spiritual Theology*. William B Eerdmans.
- Quinn, RE. 1996. *Deep change. Discovering the leader within*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Roxburgh, Alan J. 2005. *The sky is falling!?! Leaders lost in transition*. Eagle, Idaho: ACI.
- Scharmer, O. 2000. Presencing: learning from the future as it emerges. <http://www.blog.ottoscharmer.com> (2010, July 21) <http://www.blog.ottoscharmer.com/> op 'n sekere datum 21 Julie 2010
- Scharmer, O. (2009). *Theory U: Leading from the future as it emerges*. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers Van Huyssteen, Wentzel. 1997. *Essays in postfoundationalist Theology*. Eerdmans.
- Scharmer, O. Through the eye of a needle. <http://www.blog.ottoscharmer.com/?m=201001>. Downloaded January 20th, 2010.
- Van Gelder, G. 1996 'Mission in the emerging post modern condition,' in Hunsberger, G.R & Van Gelder, C. (eds), *The church between Gospel and culture: The emerging mission in North America*. William B. Eerdmans.
- Venter, LJ. 2011. Dans met Triniteit. MTh-tesis, Universiteit Stellenbosch. Beskikbaar by: <http://hdl.handle.net/10019.1/5355>
- Walls, Andrew F. 2002. *The cross-cultural process in Christian history*. Maryknoll NY: Orbis.
- Wheatley, Margaret J. 1999. *Leadership and the new science (revised and expanded)*. San Francisco: Berrett-Koehler.

TREFWOORDE

Leierskap
Otto Scharmer
Geloofsonderskeiding
Tranformasie
missionale kerk

KEY WORDS

Leadership
Otto Scharmer
Discernment
Transformation
Missional church.

SKRYWERS

Ds Leon Venter

3 Hempton Cressent

Belledere Estate

Durbanville 7550 SA.

083 794 1821 of 021-976 1821 leonvnr@gmail.com

Prof H Jurgens Hendriks

Praktiese Teologie en Missiologie

Fakulteit Teologie, Dorpstraat 171,

Stellenbosch 7600. Suid-Afrika.

+27-21-808-3260 (w); 073-772-6706 (sel);

hjh@sun.ac.za